

JOSEPH ROTH MARŞUL LUI RADETZKY

*Traducere din limba germană și note
de I. Cassian-Mătăsaru*

Joseph Roth s-a născut într-un mic orășel de la marginea estică a Imperiului Austro-Ungar, într-o puternică comunitate evreiască. În 1916, a întrerupt studiile universitare pe care le făcea la Viena și s-a înrolat voluntar în armata habsburgică. Atât experiența războiului cât și prăbușirea Imperiului, „distrugerea patriei mele, a singurei patrii pe care am avut-o“, cum avea să spună scriitorul, i-au marcat decisiv opera literară. După încheierea războiului, a devenit jurnalist, iar în 1933 a emigrat în Franța, devenind cunoscut ca intelectual de orientare antinazistă. A murit în 1939, la Paris.

Dintre operele lui Joseph Roth, cele mai cunoscute sunt: *Iov* (1930), *Marşul lui Radetzky* (1932), *Spovedania unui ucigaș* (1936), *Cripta Habsburgilor* (1938), *Legenda sfântului bețiv* (1939).

CAPITOLUL I

Înnobilarea familiei Trotta era de dată recentă. Bunicul dobândise titlul după bătălia de la Solferino¹. Era sloven. Sipolje – numele satului său de obârșie – se adăugase titlului. Soarta îl hărăzise unei fapte deosebite. El însă avusese grijă ca timpurile care au urmat să-i steargă amintirea.

În bătălia de la Solferino, bunicul comanda, ca sublocotenent de infanterie, un pluton. De o jumătate de oră, lupta era în toi. Vedea la trei pași înainte spinările albe ale soldaților săi. Rândul întâi al plutonului îngeneunchease, al doilea stătea în picioare. Erau voioși cu toții și siguri de izbândă. Se ospătaseră din belșug și băuseră rachiul pe cheltuiala și în cinstea împăratului, aflat și el din ajun pe front. Ici și colo, cădea câte unul din rând. Trotta sărea iute în golul ivit și trăgea cu armele părăsite ale morților și răniților. Când strângea rândul rărit, când îl desfășura din nou, scrutând cu ochiul ager terenul în mai toate părțile, trăgând

¹ Solferino – sat în provincia italiană Mantua unde, la 24 iunie 1859, armata austriacă a fost înfrântă de francezi

cu urechea în mai toate părțile. În vacarmul împușcăturilor, auzul său deprins deslușea comenzi rare și precise ale căpitanului. Privirea lui vie străpungea negura albastră-cenușie din fața liniilor inamice. Nu trăgea niciodată fără a ochi și fiecare glonț își atingea ținta. Oamenii îi ghiceau mâna și privirea, îi auzeau glasul și se simțeau în siguranță.

Inamicul făcu o pauză. Pe linia nesfârșită a frontului, trecea din gură în gură ordinul: „Încetați focul!“ Ici și colo mai zăngănea o vergea¹, ici și colo mai răsună o împușcătură întârziată și stingheră. Ceata albastă-cenușie se mai limpezise. Se lăsase dintr-odată zăpușeala de amiază a soarelui argintiu, învăluit de nori furtunatici. și iată că între sublocotenent și soldații săi se ivi însuși împăratul însotit de doi ofițeri din Marele Stat-Major. Tocmai se pregătea să ducă la ochi un binoclu de campanie pe care i-l întindea unul dintre însotitori. Trotta știa ce înseamnă asta: chiar dacă inamicul era gata să se retragă, ariergarda lui nu se putea să nu fie îndreptată cu toată atenția împotriva austriecilor, iar cineva care folosește un binoclu înfățișează fără îndoială o țintă demnă de atins. și acea țintă era chiar Tânărul împărat. Sublocotenentul simțea în gât zvâcniturile inimii. Teama de catastrofa fără margini, de neconceput, care l-ar nimici pe Trotta odată cu regimentul, armata, statul, întreaga lume, îi dădea fiori fierbinți. I se înmuiseră genunchii. și ura veșnică pe care ofițerii subalterni de front o poartă domnilor suspuși de la Marele Stat-Major, care habar n-aveau

¹ E vorba de vergelele cu care se încărcau puștile.

de amara practică, îi insuflă sublocotenentului acel gest ce avea să-i întipărească pentru totdeauna numele în istoria regimentului său. Cu amândouă mâinile îl apucă pe monarh de umeri pentru a-l face să se aplece. Se vede că sublocotenentul îl apăsase cu prea multă putere pe împărat, care se prăbuși pe loc. Însotitorii se repeziseră. În aceeași clipă, un glonț străpunse umărul stâng al sublocotenentului, tocmai acel glonț ce fusese trimis spre inima împăratului. În timp ce acesta se ridica de pe jos, sublocotenentul cădea la pământ. Peste tot, de-a lungul întregului front, se dezlănțuia răpăitul puștilor speriate și trezite din toropeală. Împăratul, îndemnat de însotitorii nerăbdători să-l vadă părăsind poziția primejdioasă, se apleca totuși asupra rănitului și, amintindu-și de imperiala sa datorie, îl întrebă pe cel leșinat, care nu auzea nimic, cum îl cheamă. Un medic militar, un subofițer sanitar și doi brancardieri sosiră în fugă cu o targă, încovoaiați și ferindu-și capetele. Ofițerii Mareiui Stat-Major îl siliră pe împărat să se culce la pământ și făcură la fel și ei.

– Vedeți de sublocotenent! îi strigă împăratul medicului care gâfăia din greu.

Între timp, focul se potolise din nou. și, pe când cadetul-plutonier, loțitorul sublocotenentului, trâmbița cu voce sonoră: „Comanda la mine!“, iar Franz Joseph și însotitorii lui se ridică de jos, sanitarii legară cu grijă rănitul de brancardă și se îndreptără cu toții către comandamentul regimentului, unde un cort alb ca zăpada adăpostea postul de prim-ajutor.

Clavicula stângă a lui Trotta fusese zdrobită. Glonțul înfipt în omoplatul stâng fu extras în prezență

Înălțimii Sale, în urletele neomenești ale rănitului, pe care durerile îl treziseră din leșin.

După patru săptămâni, Trotta se întremase. Când se întoarse în garnizoana lui din sudul Ungariei, avea gradul de căpitan, cea mai înaltă distincție – Ordin Maria Tereza – și un titlu de noblețe. Acum se numea căpitanul Joseph Trotta von Sipolje.

Ca și cum și-ar fi schimbat propria viață pe o alta confecționată în vreun atelier, căpitanul evoca îniece noapte înainte de a adormi și îniece dimineață după ce se deștepta, noul său rang și noua sa condiție socială, se așeza dinaintea oglinzii și se încredea că obrazul lui e tot cel vechi. Cu toată familiaritatea stângace a camarazilor ce încercau să atenuzează distanța pe care o soartă neînțeleasă o așezase brusc între Trotta și ei, înnobilatul căpitan părea să-și fi pierdut cumpătul; în ciuda zadarnicelor lui eforturi de a se purta față de dânsii cu neștiuta stinghereală, ca-n totdeauna, i se părea că de-aci încolo e osândit să umble toată viața în cizme străine pe un pământ alunecos, urmărit de șoapte tăinuite și întâmpinat cu priviri sfioase. Bunicul lui fusese doar un țăran mărunt, tatăl, subofițer de administrație și, mai târziu, vagmistru de jandarmi într-un ținut de lângă frontieră de sud a Monarhiei. De când pierduse un ochi în luptă cu contrabandștii bosniaci de la graniță, trăia ca invalid militar și îndeplinea slujba de paznic la parcul castelului Laxenburg, dădea hrană lebedelor, tundeau gardurile vii, păzea bobitei primăvara și, mai târziu, socul împotriva hoților și a derbedeilor, iar în noptile blânde lua la goană de pe bâncile întunecoase și ospitaliere

perechile de îndrăgostiți fără adăpost. Firesc și potrivit părea gradul de sublocotenent de infanterie pentru fiul unui subofițer. Înnobilatului și decoratului căpitan însă, care plutea ca într-un nor de aur în strălucirea stranie și aproape fantomatică a grației imperiale, tatăl pământesc îi fusese brusc îndepărtat și dragoste moderată pe care urmașul o arăta bătrânului părea să impună o altă atitudine și o nouă formă a relațiilor dintre tată și fiu.

De cinci ani căpitanul nu-și mai revăzuse părintele; dar, la două săptămâni o dată – când îi venea fără greș rândul de serviciu pe regiment, în camera de gardă, la raza zgârcită și nestatornică a lumânării, după ce inspecta posturile, înregistra orele schimbării sanctinelor și trecea la rubrica „Observațiuni“ un energetic și categoric „Nici una“, negând astfel până și cea mai mică posibilitate a vreunui eveniment neprevăzut – scria bătrânului câteva rânduri. Aidoma biletelor de voie și rapoartelor de serviciu, scrisorile se asemănau toate între ele, scrise pe colii de hârtie de concept, galbene și fibroase, și începeau cu apelativul „Dragă tată“, lăsând un spațiu de patru degete la marginea de sus și de două degete de la cea din stânga, începând cu o scurtă introducere cu privire la sănătatea scriitorului acelor rânduri, continuând cu speranța că și destinatarul e sănătos și încheindu-se cu mereu aceleași cuvinte aşternute, la dreapta jos, în diagonală față de formula de salut: „Cu adânc respect, al dumitale preadevotat și recunoscător fiu, Joseph Trotta, sublocotenent“.

Cum putea el să schimbe acum, mai ales că în nouă rang nu mai facea de serviciu pe regiment, forma

consacrată, valabilă pentru o întreagă viață de ostaș, a scriitorilor și, printre frazele banale, să strecoare vești neobișnuite despre împrejurări neobișnuite, pe care nici el însuși nu le putea concepe prea bine?

În seara aceea calmă în care căpitanul Trotta, pentru prima oară de la întremare, spre a-și îndeplini datoria de a coresponda cu părintele său, se așeză la masa scrijelită și crestată de bricele jucăușe ale unor oameni plăcisiți, își dădu seama că nu va putea niciodată trece peste formula „Dragă tată“.

Își sprijini de călmară condeiul neinspirat și mu cări feștila pâlpătoare a lumânării, ca și când ar fi sperat să obțină de la acea lumină estompată o idee fericită și o formulă potrivită, și se lăsă încet în voia amintirilor, evocând copilăria, satul, mama și școala de ofițeri. Contempla umbrele enorme aruncate de lucruri mărunte pe pereții golași, spozi în albastru, și linia lucioasă, ușor încovoiată, a sabiei agățate în cârligul de lângă ușă, și, trecută prin garda sabiei, cravata de culoare închisă. Asculta ploaia neobosită de afară și răpăiala ei ca un cântec pe prichiciul ferestrei acoperite cu tablă.

În cele din urmă, se ridică de pe scaun cu hotărârea de a-l vizita pe bătrân în cursul săptămânii următoare, după regulamentara audiență de mulțumire la împărat, unde urma să fie trimis peste câteva zile.

O săptămână după audiența ce durase nu mai mult de zece minute de grație imperială, răstimpul necesar celor zece sau douăsprezece întrebări pregătite la care, în poziție de drepti, trebuia să debitezi domol, dar

limpede câte un „Da, Maiestate!“ Trotta plecă într-o trăsură de-a dreptul la Laxenburg, să-și vadă părintele.

Îl găsi pe bătrân în bucătăria locuinței lui de serviciu, șezând fără haină la masa goală, geluită cu grijă, acoperită cu o basma de un albastru-închis, tivită cu roșu, în fața unei cești voluminoase din care aburea un miros plăcut de cafea. Bastonul afumat și noduros, din lemn de vișin, era agățat de marginea mesei, balansându-se ușor. O pungă de piele burdușită cu un tutun fibros zacea pe jumătate deschisă, alături de luleaua lungă din argilă arsă și îngălbinită. Culoarea ei se potrivea uriașelor mustați cărunte ale bătrânlui.

Căpitanul Joseph von Trotta und Sipolje stătea în mijlocul acestei intimități sărăcăcioase de slujbaș ca un zeu militar, cu eșarfa scăpitoare, coiful lăcuit răspândindu-și razele negre, cu cizmele văcuite lună, cu pinteni scânteietori, cu două șiruri de bumbi strălucitori, aproape învăpăiați, la veston și blagoslovit cu harul divin al Ordinului Maria Tereza.

Așadar, fiul stătea în fața tatălui, în timp ce acesta se ridica încet de pe scaun, de parcă ar fi vrut ca prin această încetineală a salutului să atenueze întru câtva splendoarea Tânărului.

Căpitanul Trotta sărută mâna părintelui său, își plecă mai adânc capul și primi un sărut pe frunte și unul pe obraz.

– Şezi! îl îndemnă bătrânlul.

Căpitanul lepădă o parte din podoabele care-i alcătuiau splendoarea și se așeză.

– Te felicit! urmă tatăl cu glas obișnuit, în acea germană aspră vorbită de slavii din armata austriacă.

Consoanele izbucneau ca izbite de furtună și apăsau pe silabele finale. și cărți

Cu cinci ani în urmă mai vorbea cu fiul său slovena, deși băiatul nu pricepea decât puține cuvinte și nu pronunța nici unul. Astăzi însă, folosirea limbii materne de fiul său ajuns atât de departe prin grația destinului și a împăratului i s-ar fi părut bătrânlui o familiaritate prea cutezătoare, în timp ce căpitanul nu-și lua ochii de la buzele tatălui pentru a saluta primul cuvânt sloven ca pe un lucru drag și îndepărtat, familiar și pierdut.

– Te felicit, te felicit! repetă cu glas tunător vag-mistrul. Pe vremea mea nu mergea atât de repede! Pe vremea mea ne mai muștruluia Radetzky.

Chiar s-a sfârșit deci! gândeau căpitanul Trotta. Un munte uriaș de grade militare se interpusese între el și părintele lui.

– Mai ai răchie, stimate tată? întrebă el pentru a restabili un ultim rest de relații familiale.

Băură, ciocniră și iar băură. După fiecare înghițitură, tatăl gemea și se îneca într-o tuse fără sfârșit, se învinețea, scuipa, apoi se liniștea cu încetul și începea cu povești de când lumea, din timpul proprietiei sale cătanii, cu neîndoelnica intenție de a face ca meritele și cariera fiului să apară mai neînsemnante.

În cele din urmă, căpitanul se ridică, sărută mâna părintească, primi sărutul părintesc pe frunte și pe obraz, își încinse sabia, își puse coiful și plecă ducând cu dânsul certitudinea că, în această viață, își văzuse pentru ultima oară tatăl.

Și chiar așa a fost. Fiul scria bătrânlui obișnuitele scrisori, fără ca alte relații vizibile să existe între ei. Înstrăinat era căpitanul Trotta de lungul șir strămoșesc de țărani slavi. Un alt neam se ivise odată cu dânsul. Anii rotunzi se rostogoleau unul după altul ca niște roți uniforme și pașnice. Potrivit rangului, Trotta se căsători cu nu prea Tânăra, dar bogata nepoată a colonelului său, fiica unui prefect de district din Boemia apuseană, și dobândi un băiat; profita de regularitatea existenței sale sănătoase, ca zone, într-o mică garnizoană, pleca dimineață călare la câmpul de instrucție, după prânz juca șah cu notarul la cafenea și se deprinsese cu rangul, cu poziția socială, cu demnitatea și reputația sa. Nu era prea apt pentru cariera militară, dădea în fiecare an, la manevre, probe mediocre despre capacitatea lui, era un soț bun, prudent față de femei, detesta jocurile de noroc, în serviciu era morocănos dar drept, dușman înverșunat al minciunii, al purtării neostășești, al comodității lașe, al lăudăroșeniei limbute și al ambiiției nemăsurate. Era tot atât de simplu și de ireproșabil pe cât erau și statele sale de serviciu și numai mânia care-l cuprindea câteodată ar fi putut da de bănuit unui cunoșător al firii omenești că și în sufletul căpitanului Trotta sălășliau abisuri noptatice în care dormitează furtunile și stăruie glasurile necunoscute ale strămoșilor anonimi.

Cărți nu ctea căpitanul Trotta și își compătimea în tacere fiul care creștea și era silit să înceapă a mânuia condeiul de piatră, tăblă și buretele, apoi caietul, rigla și tabla înmulțirii, și pe care-l aşteptau inevitabilele cărți de citire. Încă mai nutrea căpitanul convingerea